

pokazu verni Monarhiji i dinastiji, uveravao me je Dimović da će tako biti. Ali dne 25 jula naveče odlučila se je sudbina. U toku ovih osam dana od mog povratka stalno smo raspravljali o pitanju hoće li Srbi primiti ultimatum; bio je čas kad se je činilo da će se stvar svršiti mirno, ali Rusija nije dopustila koncesija. Dne 25 jula naveče bio sam u svom uredu, na drugom spratu, u društvu Čerovića, šefa sekcije Beigla i dvorskog savetnika Schüllera; čekali smo vesti iz Beča. Kako nije ništa dokazilo, zatražio sam telefonsku vezu s ministarstvom inostranih dela. Tamo se je javio neki nepoznati činovnik, koji me je obavestio da je upravo stigao brzojav od austro-ugarskog poslanika u Beogradu barona Giessl-a: »Srbija je odbila prijem ultimatum, poslanik je upravo ostavio Beograd i polazi preko mosta na Savi u Mađarsku«.

Do današnjeg dana imam osećaj da poslanik, uostalom poznat kao ne baš čarovit diplomata, nije trebao da ostavi Beograd, jer je ipak dobio velike koncesije.

Dne 26 jula došao je u Ischl Berchtold s projektom ratne proklamacije. Posetio sam ga u hotelu Bauer, gde se je upravo spremao na audijenciju. U mom prisutstvu seo je u kola, ali ja još nisam ni izišao iz hotela, a on je telefonirao da je u hotelu zaboravio ratnu proklamaciju! Bio je to tragikomičan slučaj, karakterističan za Berchtolda. Gar je potpisao proklamaciju, iako je dobro znao kakve će biti posledice, jer mi je drugog dana rekao: »Zar Vi mislite da će Rusija mirno podneti naš rat sa Srbijom To je nemoguće!« ...

Autorizovan prevod Vlade Glucka.

L. Bilinski.

Šta je dijalektika?

II

Za Marks-Englsa, Treći izraz je praktično rešenje za probleme koje postavlja život, za sukobe i protivurečnosti koji se praktično doživljavaju. Oni ne postavljaju prevazilaženje u čisto vreme filozofskog duha (»filosof je apstraktan oblik čoveka koji je postao tuđ samom sebi«), već u kretanje delatnosti i života. Onde gde ima sukoba, može da bude praktičnog i živog rešenja koje preobražava izraze o kojima je reč, rešenje koje čini kraj njihovoj borbi prevazilazeći je. Analiza ima da otkrije a delatnost da ostvari ovo rešenje. Kako ništa nije sudbonosno ni mehaničko, događa se da nema rešenja; tako su sukobi koji su potresali antički svet bili neresljivi; nijedna

ovakva grupa (jedna klasa) nije bila sposobna da u svom kraju ekonomsko-političkim teškoćama rimskog carstva bude se olakčavalo, ni da reši njegov sukob. U njemu nije bilo revolucionarne klase. U modernom svetu, naprotiv, sve veće (odnosi i protivurečnosti između potrošnje i proizvodnih snaga, između bogaćenja i lišavanja, konkurencije, krize, itd.) obuhvataju jednu osnovnu protivurečnost, onu između buržoazije i proletarijata. Proletarijat, revolucionarna klasa, pozvan je da reši sukob, da ponovo organizuje ekonomiju, da unosi buržoaziju, ali i da prevaziđe sebe sama stvarajući jedno novo društvo u kome će se produžiti delo koje buržoazija, upropaštena protivurečnostima, napušta: razvoj ekonomije i kulture. U savremenom svetu ima jedno praktično revolucionarno rešenje, jedan živi Treći Izraz koji se stvara.

Da li je moguće u jednoj doktrini preobražavanja sveta, praktične i političke delatnosti, održati teorijsku armaturu hegelijanizma? Zar protivurečnost, prevaziženje, kretanje u pravcu viših oblika, ne pretpostavljaju jedan viši duh koji pre toga postoji, koji iznutra organizuje kretanje i njime upravlja? Zar, kad se odriče ova »immanentna« duhovnost postajanja, hegelijanska dijalektika — a na ovome se zasnivaju sve zamerke koje se čine marksističkoj dijalektici — ne prestaje biti jedno shvatanje sveta da bi postala jedan udoban rečnik, jedan jednostavni politički empirizam?

Ne. Sasvim po prirodi svoje suprotnosti, materijalizma filozofa XVIII veka i prirodnih nauka, i saobrazno svojoj bitnoj težnji, oslobodavajući se svog trenutnog i ukrućenog oblika, pojmovna dijalektika Hegelova postaje marksizam. Prevazižeći svoj idealistički vid, svoje prvo obelodanjenje u jednom »mistifikatorskom« omotu, dijalektika, daleko od toga da se izgubi, nalazi svoju istinu.

Odnos suprotnosti prestaje da bude u marksizmu jedan statičan odnos — prvo logično definisan, a zatim opet pronađen u stvarima kao neka vrsta oblika a priori — da bi postao živi odnos čiji je izraz i odbljesak dijalektika. Većina Hegelovskih osvetljenja o uzajamnom određivanju suprotnosti (na pr.: »Summum jus, summa injuria«, »put na istok isto je tako put na zapad« itd) postaje nedovoljna. Izrazi o kojima je reč su sile, dela; jedinstvo suprotnosti nije samo unutarnje prožimanje ili cepanje, nego sukob, borba, sudar. Borba je odnos u kome se suprotnosti izazivaju i podržavaju do pobeđe jedne ili druge, ili do obostrane propasti. U teku postajanja, a to je prva i neposredna činjenica prirode i života, (Selbstbewegung — autodinamika) rađaju se nova određenja koja ostaju su i često ulaze u sukob s onim određenjima iz kojih su

se rodila; u tom uzajamnom odnosu obelodanjuju se i razvijaju svojstva, delatnost, suština svakog izraza. Protivurečnost postaje biti shvaćena kao logička činjenica da bi bila priznata kao istorijska činjenica koja prolazi kroz faze (pritajenost, sve veća oštrina, paroksizam, kriza, revolucija, prevazilaženje, sve veće nje); prevazilaženje je dakle delatnost i život («Am Anfang war die Tat» — u početku beše delo, Gete), ono je pobjeda jače od sila koja održava prevagu, uništava drugu silu protivravnosti; prevazilaženje ima, dakle, uvek jedno specifično konkretno obeležje, svojstveno svakom području i svakom trenutku. Hegelovska ideja o spekulativnoj izgradnji i sintezi, rastavlja se; njeno apriorističko i pojmovno (metafizičko) obeležje odbačeno je; ona daje mesta, s jedne strane, jednoj opštoj teoriji zakona o razvoju, a s druge strane jednoj metodi analize specifičnih svojstava. Ova dijalektička analiza, koja neprekidno odražava »univerzalnu vezu između svih stvari«, primenjuje se na bezbrojne oblike suprotnosti i protivurečnosti što ih ona otkriva u svetu. I ako ljudski i politički problem ostaje središnji, ako je suštastveni i dokazni slučaj danas opozicija: buržoazija — proletarijat (tako da se materijalistička dijalektika pojavila u svoje vreme s proletarijatom kao teorija njegovih interesa i političkih ciljeva, kao naučni izraz njegove stvarnosti, njegove budućnosti, protivurečnosti koje bolno oseća), dijalektička analiza, međutim, usvajajući naučna saznanja i proveravajući se putem njih, otkriva do u samu osnovu prirode jedno postajanje i uzajamna dejstva, delatnost i pasivnost, polarizovane energije, kvalitete i kvantitete, neprekidnost i isprekidanost, pozitivno i negativno (elektronska teorija o materiji, — biološko međudejstvo unutarne i spoljne sredine, — subjektivno i objektivno i njihovo psihološko jedinstvo, itd.).

U svim slučajevima, iz složenog i specifičnog odnosa suprotnosti, izlazi jedno kretanje celine, jedan sklop, jedno dinamično i plodno sve kroz događaje i slučajevne razvitke. Univerzalna međuzavisnost (Zusammenhang) nije bezobličan splet nije haos bez sklopa. Bilo je potrebno da klone spekulacija (opadanje građanske misli!) pa da bergsonizam, potcenjujući jedan deo određenja (ustrojne elemente postajanja: kvantitet, isprekidanost, razlikovanje) i odvajajući ih od kvaliteta, od neprekidnosti i od jedinstva, dođe do formule »sve je u svemu«, do »skarednog haosa« koji vodi misticizmu. Materijalističkom dijalektikom ljudska misao izbegava ova pogubna padanja u jednoobraznost i zbrku. Celokupnost sveta, krajnja beskrajnost prirode, ima odredljiv ustroj i njeno kretanje shvatljivo je i kad nije izazvano jednim dubom koji ga ure-

duje. Ustroj, red, ravnoteža, izlaze iz uzajamnog dejstva, iz odnosa sila o kojima se radi — iz zbira uništavanja i stvaranja, isključivanja i prevazilaženja, slučajeva i nužnosti, je-astroj je istovetan s dijalektičkim kretanjem. Neredi, krize su trenuci jednog višeg reda koji se rađa.

Svaka je stvarnost jedna ukupnost, jedna i mnogostruka, trenutaka koji se obuhvataju u dubinu i od kojih svaki sadržava druge trenutke, druge vidove, druge elemente koji dobiće prethodi svesti, stvarnost tako nadmašuje misao i uhvatljiva, u svom beskrajnom bogatstvu određenja, ljudstaje sve prodirnija, sve utančanija, »poliskopička« (Iljić), i teži dakle, kao prema nekoj granici, prema apsolutnom saznanju.

Takvo je bilo — ograničeno na svoj filozofski vid — stvaralačko viđenje Marksovo, prevazilaženje hegelijanizma. Dijalektika, daleko od toga da bude unutarnje kretanje duha koji se pribire posle uzastopnih predvajanja i cepanja, stvarna je van ljudskog duha, i prije njega. Dijalektika podiže prirodu na nivo svesti odražavajući kretanje prirode. To viđenje je prevratničko i novo, kosmičko i ljudsko, dramatično i praktično, delatno i prodirno; ono najzad kida s usamljenošću, s unutrašnjošću čoveka koja hoće da bude samostalna, s onanizmom metafizičke misli!

Teorija dijalektike ne smatra da je znanje zatvoreno. U obliku teorije evolucije, ili teorije saznanja, ili obnovljene logike, dijalektika je oruđe prožimanja i preobražavanja sveta, — jedna metoda a ne dogma. Nikakva izgradnja ne može da zameni praktični dodir sa stvarima, dejstvo na njih, praksu.

Rešenje (treći izraz) nije jedan pogled duha. Potrebno je poznavati kretanje, unutarnji pravac stvari, i praktično saradivati. Praksa je dvostruko stvaralačka: stvaralačka od saznanja i od preobražavanja, od dodira sa stvarnostima i od novih stvarnosti. Materijalistička dijalektika okončava s nizom doktrina koje ograničavaju ljudsku delatnost i svode je na posmatranje onog što je izvršeno ili na samoposmatranje. Dijalektika zahteva više. Ona potvrđuje jedinstvo prakse i teorije, jedinstvo bića i misli, — a u tom jedinstvu biće i praksa imaju prednost; jer teorija i misao su praktično nužni izraz objekta i nužnosti i ljudske prakse.

Praksa (materijalna i duhovna proizvodilačka delatnost, posmatrana kao celina u društvenom životu), određena je telatitu prirodu stvarajući jednu humaniziranu prirodu, delatnu na stvari. Praktični odnos sa prirodom (proizvodni rad, delatno nivo, njegovo uređenje) jeste ono što je osnovno u istoriji. Materijalistička dijalektika uzima ovde oblik istorijskog materijalizma koji ne svodi ljudsku stvarnost na »grube« potrebe, nego, naprotiv, pokazuje kako se sve složenije i više potrebe rađaju iz sve veće moći čovekove nad stvarima, iz preobražavanja, putem ljudske prakse, objektivne prirode i same čovekove prirode. Svest i kultura odišu su više činjenice, ali im treba tražiti uslove (to jest način proizvodjenja i preproizvođenja ljudskog života, tehniku, organizaciju rada, porodicu, borbu klasa, itd.).

Materijalistička dijalektika razlikuje se duboko od hegelovske dijalektike, i čak joj se suprotstavlja, produžujući ipak njeno kretanje. Kod Hegela, kao i kod marksista, priroda, istorija, duh, »opisani su kao proces« čiju »immanentnu logiku« i »unutarnju nužnost« treba pokazati. Ali kod Hegela dijalektika postaje jedna metoda sintetične izgradnje, a priori tičkog izvođenja kategorija. Za materijalistu, dijalektika je jedna metoda analize; ona mora, kao hegelovski Razum, uhvatiti celokupno kretanje; ali kategorije su oblici čiji sadržaj je živostvaran, kategorije su rezultati prakse i istorije, »čvrste tačke«, skraćivanja beskraje mase pojedinosti samog postojanja. U »Kapitalu«, obrascu za primenu metode, indukcija i dedukcija, teorijsko kretanje i istorijsko objašnjavanje, analiza i sinteza, obuhvataju se i sjedinjavaju.

Za Hegela, Treći Izraz strogo se oslanja na prva dva. To su tri ugla jednog trougla. Celina je hijerarhijska i prostorna. Ništa nije izgubljeno. Filozof se trudi da u večni Duh unese zbir elemenata egzistencije. Niži trenuci postoje zajedno, dakle, svi i uvek s višim trenucima, u večnosti ideje i sistema. Vreme, kretanje, istorija, sloboda opet postaju nestvarni; oni puštaju da ih rasporede u jednoj kratkoj preglednoj slici čitave večnosti, slici na kojoj se nalaze naprimer: građansko pravo, građanski moral, porodica, društvo, građanska država. U dijalektičkom materijalizmu, Treći Izraz više je negacija nego sinteza. Dinamičko i pozitivno obeležje negativnosti zapaženo je s više dubine. Treći Izraz je borba i pobeda koja, izvesno, preuzima sadržaj suprotnosti, ali ga duboko preobrađava bez one svečane konzervativnosti čiji pečat nosi na sebi hegelijanska dijalektika. Samo onda ima istinskog kretanja i teorije kretanja: dramatične istorije i delatnosti, jedinstva suprotnosti i

složenog razvoja »u spirali«, iščezavanja i bogaćenja, stvaranja iz kvantiteta u kvalitet. Dijalektička teorija znatno obogaćuje teoriju evolucije; obični nacrt linearnog postajanja, neprekidnog progressa, bio je »mršav i jalov«. Obnovljena teorija evolucije postaje živi odbljesak prirodne i duhovne istorije. Statička pretstava zamenjena je živim pojmom uzastopnosti, vremena, stvaralačke delatnosti; izvesni niži oblici iščezavaju isključeni ili uneseni pošto su preobraženi. Čovek može sasvim svesno da sebi odredi cilj koji je prevazilaženje i rascvat.

Za Hegela, ideja, duh (dakle, u krajnjoj analizi subjektivnost, svest o sebi) izvorni su i izgleda da se javljaju samo zato što već postoje. Istorija uzima stav neke velike šale, dostiže rdava ukusa, koja ne stvara, koja je samo jedna filozofska kašnija, jedan izgovor da bi se pojavila spekulativna svest. Duh se lomi u ogromnoj igri ogledala i ponovo osvaja sebe u jednom svetu koji se sastoji od vidova i odbljesaka; on se objektivizira da bi se dezobjektivizirao; on se otuđuje, da bi presekao otuđivanje. Ali na kraju postajanja nailazi se opet na početak postajanja. Od dveju stvari jedna: ili je celo postajanje jedan apsurdni privid — ili pak kušnija, bol, nesreća savesti, cepanje bića imaju jednu mističnu nužnost. I posle Hegela opet se nailazi na stare, nerešljive teološke probleme Zla i Creha. Na svaki način dijalektika je odgurnuta u privid i na kraju opovrgnuta.

Foerbach je pokazao nasuprot Hegelu da je to čovek, onaj svakidašnji, koji hoće da misli o sebi, da sebe osvoji, da se ostvari. Njegovo »otudjenje« to je doživljeno i otrpljeno tlačenje: tiranija, religija. Za Marksa (koji postizava jedinstvo svih tih filozofskih smerova, »razvejanu« celokupnost u humanizmu Foerbacha, u idealizmu Hegela, u empirizmu, u racionalizmu) čovek, delatni i živi čovek, menja prirodu iz koje je proizšao; on je prevazilazi u sebi i sebe prevazilazi u njoj; praksa, društvena delatnost zahvata sebe i stvara sebe stvarajući predmete, stvarajući materijalne i duhovne »proizvode«. Čovek može i mora hteti jedno celokupno rešenje, jedan rascvat; ali tog rascvata nema unapred, metafizički. On stvarno nastaje u njegovoj istoriji. Praksa menja objektivnu prirodu i uobličava je prema potrebama čoveka; usled neprekidne uzajamne delatnosti čovek proizvodi svoje vlastite potrebe; on napreduje rešavajući probleme koje postavlja praksa, on sebe uobličava neprekidno stvarajući nova dela. Dugo je on bio žrtva svojih dela; proizvođački rad postaje tlačenje: ropstvo, najamnina. Religija i idealizam, fetiši svih vrsta, roba i kapital, države i ustanove, i muka, nemanje i tiransko posedovanje, borbe i pro-

pati, sve su to bili mnogostruki, tragični otklani ovog strastinog »otudjenja« kroz koje se čovek uokličavao. On mora da se oslobodi prevazišajući otudjenja i granice, rešavajući ove probleme. Jedno sveukupno revolucionarno prevazišavanje na radu je u ovom veku. Za ovu sveukupnu revolucionarnu delatnost — ekonomsku, političku, ideološku, — sposoban je samo proletarijat.

Tako Marks preuzima antičku ideju celokupnog čoveka, prirodu i duh, instinkt podignut do jasnoće. Ali on zna ono što nisu mogli znati Platon, ni Rable, ni utopisti; aristokratski komunizam, zasnovan na ropstvu u službi jedne »elite« nema više smisla; a ideal jednog asketskog socijalizma takođe je nadmašen. Beskrajno porasla moć nad prirodom (mašine, tehnika!) omogućuje socijalističkom društvu da podigne ljudske mase do najvišeg ljudskog razvoja. A taj »potpuni čovek« neće biti pretstavljen svojom apstraktnom unutrašnjošću, već životnim širenjem, telesnim životom koji je prevaziđen i opet nađen na nivou duha.

Doprinos Iljiča revolucionarnom »Veltanšaugu« (pogleda na svet) značajan je. U funkciji novih činjenica (opšta kriza kapitalizma počinje oko 1900 i ubrzo se izražava svetakim ratom; revolucionarno preobraženje sveta postaje praktična i životna nužnost), Iljič je razvio dijalektiku i u isto vreme produbio njenu polaznu tačku i odbranio njena načela od »revizionista«. On ju je razvio u jednu opštu metodologiju misli i delatnosti, ostavivši posledovačima svog dela potpuni, enciklopedijski program u jednom novom pravcu, to će reći praktičnom, političkom i »filozofskom«.

Iljič, to je delatni duh koji je postao politička snaga. Njegova filozofska veličina u tome je što je on potpuno prevazišao filozofsku spekulaciju.

*

Čovek je danas **beskrajno** podeljen i **beskrajno** ugrožen. Ponekad nam se čini **slab, skoro** izgubljen, kao žrtva tako moćnih, tako tuđih sila, da nas napušta nada u misao i volju. Ponekad nam se čini slab, skoro izgubljen, kao žrtva tako moćnih, tako tuđih sila, da nas napušta nada u misao i volju. Ponekad, naprotiv, izgleda nam jasno da se **beskrajne** mogućnosti, koje bi nam se još nedavno činile utopijskim, otvaraju pred nama. Iz ovog sukoba, iz našeg strasnog pitanja, rađa se naše nespokojstvo.

Traži se jedan novi pogled na svet. Potrebno je da ovaj Veltanšaug sjedini realizam i modernu potrebu za delatnošću sa oduševljenjem velike duhovne tradicije. On treba da izrazi naše doba i jedinstvo političkog i duhovnog problema koje predstavlja. Hoćemo sliku sebe samih, sliku naše sudbine, ali ta-

kvu koja donosi rešenje. Nećemo više duh koji je otkinut od života. A ako i želimo stvaralački zanos, nećemo više nikakav čin vere koji bi nas bacio u prazno. Nepoverenje je poraslo isto vreme sa zahtevima. Hoćemo obnovu, ali obnovu koja nije verbalna, i koja nije obmana.

Istinski »moderni« Veltanšaung (da ga nema prihvatiti angažovan u životu. Potrebno je da taj pogled na svet bude sveukupan, enciklopedijski, da bude perspektiva rešenja i delatnosti u isto vreme kad i usvajanje stečenog, prisjedinjavanje istorije. On mora da odgovori na veliko pitanje: »Kako živeti? Šta da se radi?« i biti u isto vreme univerzalan i konkretan, individualan i socialan.

Izgleda da materijalistička dijalektika odgovara ovim zahtevima. Ona donosi »sintezu«, ukupno jedinstvo znanja i delatnosti — ona donosi određenje čovekove suštine ne kao idealnog i dalekog bića, nego kao živog i zaista »najčovečnijeg« bića.

Odbaciti je znači možda odbaciti ambiciju da se živi, nadu i želju da se ljudski živi. Pošto je ovaj svet razdiran protivurečnostima, samo dijalektika omogućava da se on sagleda u svojoj celini i da se u njemu nađu smisao i pravac. U jednom protivurečnom svetu, odbaciti teoriju protivurečnosti znači odustatu od toga da se najzad učini kraj sukobu između izraza života i samog života.

francuskog Alk.)

Anri Lefebvre.